

BİR “GARİB” KAVRAM: KIRAATÜ’N-NEBİ

A “GHARİB” CONCEPT: QIRAATU’N-NABI

LOKMAN YILMAZ

ÖĞR. GÖR. SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ

KUR’AN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ ANABİLİM DALI

LECTURER, SIVAS CUMHURİYET UNIVERSITY FACULTY OF THEOLOGY DEPARTMENT OF

READING THE QUR’AN AND QIRAAT SCIENCE

SIVAS, TURKEY

lkmyilmaz@gmail.com

 <http://orcid.org/0000-0002-4619-0159>

 <http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.1083631>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

09 Mart / March 2022

Kabul Tarihi / Accepted

21 Haziran / June 2022

Yayın Tarihi / Published

Haziran / June 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season

Haziran / June

Atıf / Cite as

Yılmaz, Lokman, “Bir “Garîb” Kavram: Kıraatü’n-Nebi [A “Gharîb” Concept: Qiraatu’n-Nabi]”. Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 9/1 (Haziran/June 2022): 203-231.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey.

ilahiyatdergisi@kilis.edu.tr

BİR “GARİB” KAVRAM: KIRAATÜ’N-NEBİ*

Öz

Kur’an manası açısından olduğu kadar lafzı açısından da Müslümanlar için önemlidir. Kur’an’ın ilk dinleyen ve okuyan beşer Hz. Muhammed’dir (s.a.s.). Onun Kur’an okuması ashab tarafından titizlikle takip edilmiş ve birçok detayıyla sonraki nesillere aktarılmıştır. Rivayet kaynaklarında Hz. Peygamber’in Kur’an okuyuşuna dair rivayetler farklı başlıklar altında yer almıştır. Bu rivayetler birçok kez “kıraatü’n-nebi” terkihi ile zikredilmiştir. “Kıraatü’n-nebi” kavramının mevcut çalışmalardaki ihmal edilmişliği, tanımlamaların sınırlılığı ve ittifak edemeyişi yönüyle Hadis ilmindeki “garib” kavramını çağrıştırmaktadır. Dolayısıyla başlıktaki garip kavramı sözlük ve istilah anlamıyla çift yönlü kullanılmış, alandaki sorunlara atıfta bulunulmuştur.

Hz. Peygamber’in Kur’an okumasından bahseden hadisler sıhhat ve muhteva açısından birbirinden farklıdır. Bu rivayetleri müstakil kitaplarda toplamaya çalışanlar olduğu gibi “Kitâbu’l-kırâât”, “Kitâbu’l-hurûf” ve “Kırââtü’n-nebi” gibi başlıklar altında cemedener de olmuştur. Rivayetler bazen keyfiyet açısından Hz. Peygamber’in Kur’an okuyuşunu, bazen de ondan sadır olan telaffuz farklılıklarını ihtiva etmektedir. Hz. Peygamber’in farklı kıraatlerde okuması olarak değerlendirilen bu rivayetler, hadislerin tedvin edildiği dönemde kitaplarda kayıt altına alınmıştır.

Tedvin döneminin en muteber hadis kaynakları kabul edilen meşhur altı hadis kitabı (Kütüb-i Sitte) başta olmak üzere senetli hadis kaynaklarının birçoğunda Hz. Peygamber’in Kur’an okuyuşuna dair rivayetler yer almaktadır. Bu okuyuşlar bazen “Peygamberimiz şöyle okudu/okuttu” gibi ifadelerle bazen de “Kıraatü’n-nebi şöyledir” şeklindeki cümlelerle aktarılmıştır. “Kıraatü’n-nebi” terkihinin kullanıldığı rivayetler Hz. Peygamber’in okumalarının farklı yönlerine temas etmektedir. Terkihi başlığa taşıyanlar da kıraat keyfiyeti ya da ihtilaf ayrımı yapmadan kendilerine ulaşan hadisleri nakletmektedirler. Tedvin dönemindeki kaynaklar arasında kıraatü’n-nebi terkihinin tanımına ya da kapsamına dair bir ifadeye rastlanmamıştır. Eldeki rivayetler sonraki dönemlerde İslâmî ilimlerin farklı dallarına kaynaklık etmiştir. Kur’an İlimleri, Kıraat, Tefsir, Şerh ve Fıkıh kaynakları bazen metin içinde bazen ise müstakil başlıkta kıraatü’n-nebi ibaresini kullanmışlardır. Ulûmu’l-Kur’an türü eserlerde “İlmü kırâeti’n-nebi” şeklinde başlıklar kullanılması her ne kadar içerikte sadece rivayetler yer alıyor olsa da kavramsallaşma süreci açısından önemli bir aşama olarak görülebilir. Buna rağmen mevzubahis türlerde ibarenin mahiyetine dair bir açıklama yapılmamış, kavramsallaştırma anlamında bir teşebbüste bulunulmamıştır.

Müfessirler Hz. Peygamber’den nakledilen okumaları muhtelif şekiller ve gayelerle eserlerine taşımışlardır. Onlardan bir kısmı bazı kıraat ihtilaflarına temas ederken ele aldıkları kıraatin Hz. Peygamber’den de nakledildiğini söylemekte, böylece kıraatü’n-nebi rivayeti marifetiyle kendi kıraat tercihlerini hüccetlendirme yoluna gitmektedirler. Diğer bir kısmı ise kıraat imamlarının ya da kıraatle meşhur sahabe ve tabiin neslinin kıraatlerini belirttikten sonra “kıraatü’n-nebi ise şöyledir” gibi cümleler ile Hz. Peygamber’den menkul bir telaffuzun varlığına işaret etmektedirler. Bu tarzın en önde gelen isimlerinden biri ise Zemahşeri’dir. O kıraatü’n-nebi ifadesini çoğunlukla Hz. Peygamber’e nispet edilen aykırı kıraat şekillerini belirtmek istediğinde kullanmaktadır. Hatta Zemahşeri’nin Hz. Peygamber’e nispet ettiği okuyuşlar genelde Hz. Osman eliyle yaptırılmış ve sahabenin icmasına mazhar olmuş mushafların yazısına (resmü’l-mushaf) uymayan okuyuşlardır. Onun bu tarzının günümüz ilim adamlarının “kıraatü’n-nebi” telakkilerine önemli oranda tesir ettiği

* Bu çalışma Sivas Cumhuriyet Üniversitesi’nde hazırlanmakta olan doktora tezinden üretilmiştir. This paper is derived from the doctoral thesis being prepared at Sivas Cumhuriyet University.

düşünölmektedir. Fakihler ve şarihler ise kıraatü'n-nebi tabirini çoğu zaman aslı ri-vayet kaynaklarından iktibas ile eserlerine almaktadırlar. Onların eserlerinde de bir çerçeve tespiti girişimine rastlanmamaktadır.

Kıraatü'n-nebi son asra kadar farklı alanlarda ve kapsamlarda kullanılsa da ne olduğuna dair sorgulama yapılmamıştır. Terkip bu asırda artık kavram sözlüklerine girmeye başlamış ve mahiyetine dair değerdendirmeler yapılmıştır. Modern dönem kıraatü'n-nebi telakkilerinde tepkisel tavırlar ön plana çıkmaktadır. Tartışmalar kavramın ne olduğundan ziyade ne olmadığı üzerinden yürütölmektedir. Bazı in-sanların kavramı yanlış anlamlandırdığı söylenmekte, Hz. Peygamber'in bir kıraati varsa bunun mevcut sahih kıraatler olması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu dönem-de genelde kıraatü'nebi deyincede hadis kaynaklarında sahih olarak nakledilen ancak mütevatir kabul edilen kıraatlere muhalif olan okuma şekilleri anlaşılmaktadır.

"Kıraatü'n-nebi" sahabe döneminden günümüze kadar terkip, başlık ya da kavram olarak kullanılsa da kavramsal anlamda tekâmülünü tamamlamadığı görölmektedir. Bu sebeple "kıraatü'n-nebi" tüm yönleriyle yeniden ele alınmalı ve Hz. Peygamber'in Kur'an tilavetine dair hadislerin muhtevası göz önünden bulundurularak bir kavram tanımlaması yapılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Nebi, Kıraatü'n-nebi, Hadis, Kavram.

A "GHARİB" CONCEPT: QIRAATU'N-NABI

Abstract

The Qur'an is important for Muslims not only in terms of its meaning but also in terms of its wording. The first person who listened and read the Qur'an was Hz. Muhammad (pbuh). His reading of the Qur'an was meticulously followed by the Companions and transferred to the next generations in many details. The narrations about the Prophet's reading of the Qur'an have taken place under different headings in the sources. These narrations have been mentioned many times with the combination of "qiraatu'n-nabi". On "qiraatu'n-nabi", since the concept of "gharib" in the science of hadith sometimes corresponds to certain aspects of the lexical meaning and sometimes the technical meaning, such a title was preferred.

The hadiths that talk about our Prophet's reading of the Qur'an are different from each other in terms of soundness and content. While some tried to collect these narrations in separate books, some collected them under titles such as "Kitabu'l-kıraat", "Kitabu'l-huruf" and "Kıraatü'n-nebi". The narrations sometimes include the Prophet's reading of the Qur'an in terms of quality, and sometimes the pronunciation differences arising from it. These narrations, which are considered the Prophet's reading in different recitations, were recorded in the books at the time the hadiths were compiled.

In many of the hadith sources, especially the famous six hadith books (Kütüb-i Sitte) which are considered the most reliable hadith sources of the Tadwin period, there are narrations about the Prophet's reading of the Qur'an. These readings are sometimes conveyed with expressions such as "Our Prophet read/had it read like this" and sometimes with sentences such as "Kıraatü'n-nabi is like this". The narrations in which the compound "Kıraatü'n-nabi" is used touch on different aspects of our Prophet's readings. Those who put the composition in the title are also quoting the hadiths that reach them without distinguishing the quality of reading or disagreement on it. No mention of the definition or scope of the composition of qiraatu'n-nabi was found among the sources in the Tadwin period. The narrations in hand became the source of different branches of Islamic sciences in the following periods. The Qur'anic Sciences, Qiraat, Tafsis, Commentary, and Fiqh sources sometimes

used the phrase “qiraatu’n-nabi” in the text and sometimes in the separate title. The use of titles such as “İlmü kirâe ti’n-nebi” in the works of Ulum al-Qur’ân can be seen as an important stage in terms of the conceptualization process, even though the content only includes narrations. Despite this, no explanation has been made about the nature of the phrase in the mentioned genres, and no attempt has been made in terms of conceptualization.

Commentators carried the readings transmitted from the Prophet into their works. While some of them touched on some reading disputes, they were also saying the reading they dealt with was transmitted from the Prophet, so they go to the way of corroborating their reading preferences using the qiraatu’n-nabi narration. Others, after stating the readings of the imams of qiraat or the generation of the Companions and Tabiun who are famous for their qira’at, said they indicate the existence of pronunciation from the Prophet. One of the most prominent names of this style is Al-Zamakhshari. He used the expression qiraatu’n-nebi mostly when he wants to indicate the contradictory reading styles attributed to the Prophet. Even Al-Zamakhshari’s readings that he attributes to the Prophet are generally the readings that were made by Othman and won the consensus of the Companions do not comply with the writing of the mushafs (rasm al-mushaf). It is thought that this style of his has had a significant impact on the “qiraatu’n-nabi” conceptions of today’s scholars. Faqîhs and commentators often use the term qiraatu’n-nabi in their works, with quotations from the original sources of narration. There is no attempt to identify a frame in their works.

Although qiraatu’n-nabi has been used in different fields and contexts until the last century, there has been no investigation on what it is. The aforementioned composition has begun to enter the dictionaries of concepts in this century and evaluations have been made about its nature. In the modern period, reactive attitudes about the qiraatu’n-nabi conceptions come to the fore. Discussions are carried out over what the concept is not rather than what it is. It is said that some people misunderstand the concept, and it is emphasized that if there is a reading of the Prophet, it must be the current authentic reading. In this period, when the word qiraatu’nebi is generally used, it is understood that the reading styles that are contrary to the readings transmitted as authentic but accepted as mutawatir in hadith sources.

As a result, the qiraatu’n-nabi which has been used since the time of the Companions should be reconsidered in all its aspects and a definition of it should be made by taking into account the content of the hadiths about the Prophet’s reading of Qur’ân.

Keywords: Qiraat, Nabi, Qiraatu’n-nabi, Hadith, Concept.

GİRİŞ

Kur’ân-ı Kerim Hz. Peygamber’e yirmi üç yılda indirilmiş, mushaflarda yazılmış ve sonraki nesillere tevatüren nakledilmiştir. Vahiy meleği Cebrail nüzûl sürecinde Kur’ân’ı Hz. Peygamber’e okumuş, Hz. Peygamber de zihnine ve kalbine yerleştirilmiş olan ayetleri ona arz etmiştir. Doğal olarak onu ilk okuyan beşer Hz. Muhammed’dir. Vahyin karşılıklı okunmasının bazen *müdürese* tarzında icra edilmiş

olması,¹ dinleme ve okumadan daha fazlasının yapıldığına işaret etmektedir. Şüphesiz bu müzakereli tedris uygulamasının ana konularının içinde Kur'ân'ın lafzına yönelik dersler de yer almıştır.²

Hız. Peygamber'in kendisine nâzil olan Kur'ân pasajlarını ahabına aktarması da aynı titizlikle gerçekleşmiştir. Kur'ân kendisinin Allah tarafından tertil üzere okunduğu ve muhataplara da o şekilde okunmasını gerektiğini telkin etmektedir.³ Bu ayetlerin gereğini en hassas şekilde yerine getiren yine Hız. Peygamber olmuştur. Ashâb-ı kirâmın onun tilavetine dair naklettikleri rivayetlerde bu husus açıkça görülmektedir. Bu şekildeki rivayetleri ihtiva eden nakiller genel olarak *kıraatü'n-nebi* terkibi ile ifade edilmiştir. "Garib" kavramı hadis ilminde, yalnız kalmış, yadırganan, genel kabule aykırı, isnadı ya da metniyle ilgili tereddütler olan rivayetler için kullanılmaktadır.⁴ Kıraatü'n-nebi ile ilgili değerlendirmelerin benzerliğinden yola çıkılarak bu başlık tercih edilmiştir.

Peygamberin kıraati diye tercüme edebileceğimiz *kıraatü'n-nebi* ibaresinin ilk kullanıldığı dönemden başlamak üzere kavramsallaşma süreci boyunca geçirdiği evrelerin bilinmesi önem arz etmektedir. Böylece kavrama yüklenen anlam ve kavramın kapsamına dâhil edilen alt başlıklar hususunda daha sağlıklı bir müzakere ortamı oluşturmak mümkün olacaktır.

Kur'ân ilimleri ya da Kıraat ilmi alanında yazılmış eserlerde alana dair birçok kavramın tanımı yapılmış olsa da kıraatü'n-nebi hakkında efradını câmi ağyârını mâni bir tanımlamanın yapıldığını söylemek zordur. Asr-ı saadetten beri mütedavil olan bu terkinin mahiyetinin ne olduğu hususunun açıklığı kavuşturulmuş olmaması anlam kargaşasına sebep olabilmektedir. Bunun neticesinde kavrama yönelik tepkisel tanımlama girişimleri ve indi mütalaalar ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışma, "kıraatü'n-nebi" kavramının sahabe nesli tarafından hangi maksatlarla kullanıldığını tespit etmekle işe başlamaktadır. Rivayetlerin tedvin edildiği döneminin burada önemli bir rolü olduğunu özellikle belirtmek gerekmektedir. Daha sonra, tedvin edilmiş bu müktesabat üzerinden eserler kaleme alan müelliflerin kavrama bakışı incelenecek ve ilk muhatapların kullanım alanı ile mukayese edilecektir. Kavramın tespiti ve isimlendirilmesi konusunda modern dönemde kalem oynatan ilim ehlinin değerlendirmeleri müstakil başlık altında ele alınacaktır.

¹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnâvut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 5/473.

² el-Kiyâmet 75/16-18.

³ el-Furkân 25/32; el-Müzzemmil 73/4.

⁴ bk. Salahattin Polat, "Garib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/375.

1. KIRAATÜ'N-NEBİ KAVRAMI

Kırâetü'n-nebî (قِرَاءَةُ النَّبِيِّ) terkibi, *Kur'ân okumak* anlamına gelen *kırâet* ve marifelik takısıyla *Peygamber* anlamına gelen *en-nebî* kelimesinin bir araya gelmesi ile oluşmaktadır. Aynı maksadı ifade etmek için *kırâet* kelimesinin çoğul kalıbıyla *kırââtü'n-nebî* (قِرَاءَاتِ النَّبِيِّ) ifadesi de kullanılmaktadır. İleride serd edileceği üzere kavram hakkında görüş beyan edenlerin bazıları tekil bazıları da çoğul şeklini tercih etmişlerdir. Her iki tarafın da aynı hususu kastettiklerine dair örnekler ileride verilecektir. Yaygın kullanımı göz önünde bulundurularak her iki kalıbı da ifa etmesi maksadıyla *kıraatü'n-nebî* formu tercih edilecek, özel olarak belirtilmesi gerekli durumlarda tekil ya da çoğul kullanımına temas edilecektir.

Literal bir tercümeyle “Peygamberin kıraati/kıraatleri” anlamına gelen kıraatü'n-nebî, ıstılah olarak şöyle tanımlanmaktadır: “Muhaddis raviler kanalıyla isnadı Hz. Peygamber’e ulaşan kıraat rivayetleridir.”⁵ Tespit edebildiğimiz kadarıyla kavramın bu şekilde bir tanımı sadece modern dönem kavram sözlüğü yazarlarından İbrahim b. Saîd ed-Devserî tarafından yapılmıştır. Daha sonra ilgili başlıklar altında zikredileceği üzere konuya dair yazanlar tarafından genelde ya açık bir tanım yapılmamakta ya da kavram başlığı altında zikredilenler ıstılahî bir mahiyet taşımamaktadır.

Hz. Peygamber’in Kur’ân okumasını ifade etmek ve kıraatü'n-nebî terkibine mukabil olmak üzere birçok yerde fiil kalıplarının da kullanıldığı görülmektedir. “Kur’ân okumak” anlamına gelen “k-r-e” ve “t-l-v” kökünden gelen fiillere “nebî”, “resûlullah” ve “Mustafa” gibi Hz. Peygamber’i işaret eden isimler eklenerek farklı terkipler oluşturulmuştur. Bunlar bazen kitap ismi, kitap bölümü ve bab başlığı şeklinde gelirken bazen de metin içinde zikredilmiştir. Metin içinde zikredilen kalıplara örnek olarak şunlar gösterilebilir: تَلَا النَّبِيُّ¹⁰, تَلَاؤُهُ النَّبِيُّ⁹, رَأَيْتُ النَّبِيَّ يَقْرَأُ⁸, كَانَ يَقْرُؤُهَا⁷, أَقْرَأَنِي رَسُولُ اللَّهِ⁶, قَرَأَ النَّبِيُّ⁵. Araştırmanın gayesi “kıraatü'n-nebî” kavramı üzerine olduğu için özellikle bu terkip merkeze alınarak nakiller ve değerlendirmeler yapılacaktır.

⁵ İbrahim b. Saîd ed-Devserî, *Mu'cemu'l-mustalahât fi ilmi't-Tecvid ve'l-Kirâât* (Riyad: y.y., 1425), 85.

⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 9/205; Ebû Ömer Hafs b. Ömer b. Abdilaziz el-Ezdi ed-Dürî, *Cüz'ün fihî kirââtü'n-Nebî*, thk. Hikmet Beşir Yasin (Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1988), 63.

⁷ Ebû Dâvûd, “Hurûf ve'l-kirâât”, 1; Tirmizî, “Kirâât”, 7.

⁸ Ebû Dâvûd, “Hurûf ve'l-kirâât”, 1.

⁹ Ebû Dâvûd, “Hurûf ve'l-kirâât”, 1.

¹⁰ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezid el-Âmülî el-Bağdâdî et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki (b.y.: Dâru Hicr, 1422), 16/608.

¹¹ Buhârî, “İmân”, 37.

2. TARİHSEL SÜREÇTE KIRAATÜ'N-NEBİ

Hadislerin hicri V. asra kadar büyük oranda kitaplara kaydedildiği ve isnadların hazfedilmeye başlandığı bilinmektedir. Her ne kadar dönemler arasında geçişlilik olsa da genel olarak daha sonraki asırlarda bu rivayetler üzerine farklı çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Modern dönemde ise birçok kavramın sorgulandığı ve farklı bakış açılarının ortaya çıktığı bir hakikattir. Bundan hareketle kıraatü'n-nebi telakkilerinin üç dönemde ele alınması gerektiği düşünülmektedir. Birinci dönemde kıraatü'n-nebi tabirinin kullanılmaya başlandığı tarihten itibaren ne maksatla ele alındığı ve terkinin geçtiği rivayetlerin tedvin edildiği dönemin sonuna kadar çerçevesinde bir değişim olup olmadığı incelenecektir. İkinci dönemde Kur'an ilimleri, Şerh, Tefsir ve Fıkıh literatüründe kavramın nasıl bir seyir izlediğine bakılacaktır. Üçüncü dönem ise modern dönemdir. Bu dönemde kıraatü'n-nebi terkinin önceki dönemlerdeki kullanımına bakışların yanında yanlış kullanımlar ve bundan mütevellit kaygılardan hareketle ortaya çıkan farklı bakışlar ele alınacaktır.

2.1. İnşa Sürecinde Kıraatü'n-Nebi

İnşa süreciyle kastettiğimiz, vahyin nüzulünün başlangıcından itibaren kavramın kitaplarda kayda girdiği dönemdir. Netice itibariyle üzerinde konuşulan husus Kur'an'ın kendisine indirildiği Peygamberin onu telaffuz şeklidir. O telaffuz şekli/şekilleri sema'an tedavüdedir. Hafıza-i beşerin bu sesi muhafaza ve intikal hususunda zaman zaman kusurlu duruma düştüğü bir hakikattir. Aynı şekilde mevzubahis telaffuzların yazıya intikali esnasında da birtakım kusurlar oluşabilmektedir. Şüphesiz bu kusurlar kavramın kendisinin değil *müşârun-ileyhinin* sorunudur.

"Kıraatü'n-nebi" kavramını tarihsel süreç içerisinde ilk defa kimin kullandığını tespit etmek mümkün gözükmemektedir. Şurası muhakkak ki, Hz. Peygamber'in, kendi kıraati için bu terkinin kullanması düşünülemez. Dolayısıyla kavramı ilk kullananların sahabe olması gerekir. Eldeki veriler de bu hususu teyit etmektedir. Bununla birlikte sahabeden kimin ilk defa kıraatü'n-nebi ifadesini kullandığına dair bir bilgiye ulaşamamıştır. Bu hususu kimsenin sorgulamaması haddizatında çok da önemsenmediği şeklinde anlaşılabilir. Onların kavramdan ziyade o kavramın işaret ettiği mefuma odaklandıkları söylenebilir. Bu kanaate varmamızın sebebi ise aynı uygulamayı anlatan rivayetlerdeki lafız farklılıklarıdır. Peygamberimizin "med" yaparak okuduğunu aktaran rivayetlerin bir kısmında "krâetü'n-

nebi”¹², bir kısmında ise “kırâetü Resûlillâh”¹³ ifadesi kullanılmaktadır. Aynı husus bazen de fiil kalıpları ile ifade edilmiştir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla hadis kaynaklarında metin içinde “kıraatü'n-nebi” tabiri her zaman tekil (kıraetü'n-nebi) olarak kullanılmıştır.¹⁴ Bunun haricinde bab/konu başlığı ya da kitap ismi olarak kullanıldığında tekil kalıp¹⁵ yanında çoğul olarak (kırâatü'n-nebi)¹⁶ da kullanılabilir. Kavramı kullanan ya da hadisenin içinde yer alma açısından muhatapların durumu farklı farklıdır. Kıraatü'n-nebi'ye muhatap olanlar çoğunlukla Peygamberimizin arkadaşları olsa da aksi durumlar da söz konusudur. Henüz müşrik iken O'nun kıraatini dinleyenler daha sonra bu durumu mevzu bahis terkip ile ifade etmektedirler. Söz gelimi Sürâka b. Mâlik (öl. 24/645) hicret esnasında Peygamberimizi yakalamaya çalıştığı anı anlatırken “Kıraatü'n-nebi'yi duyuyordum” demektedir.¹⁷ Cübeyr b. Mut'im'in (öl. 59/678-79) henüz müşrik iken Hz. Peygamber'in Kur'an okumasını dinlediğinden bahseden rivayet için de aynı kullanım görülmektedir.¹⁸ Peygamberimizin cinlere Kur'an okuduğundan haber veren rivayetler bunu kıraatü'n-nebi kavramı ile ifade etmektedir.¹⁹ Kulak misafiri olmak şeklindeki bu tarz rivayetler için mekân zorunluluğu da yoktur. Müslümanlardan bazıları evlerinde ya da çardaklarında iken Peygamberimizin Kur'an okuyuşu dinlediklerini yine aynı tabir ile ifade etmektedirler.²⁰

Kıraatü'n-nebi, Peygamberimizin muhtelif sebeplerle Kur'an okuyuşunu rivayet eden senetli hadis kaynaklarında belli bir maksada tahsis yapılmadan kullanılmaktadır. Peygamberimizin sesli namazlardaki kıraati²¹ de, gündüz namazlarındaki sakallarının hareketinden anlaşılan sessiz kıraati²² de kıraatü'n-nebi ile ifade edilmektedir. Beyhakî (öl. 458/1066) “Farz na-

¹² Buhâri, “Fedâilü'l-Kur'an”, 29. Ayrıca Nesâi ve İbn Mâce aynı sened ile gelen rivayeti “كَانَ يَمْدُ صَوْتَهُ مَدًّا / Sesini uzatırdı” şeklinde vermektedirler. Nesâi, “İftitâh”, 82; İbn Mâce, “İkâmetü's-Salât”, 179.

¹³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/232, 20/307.

¹⁴ Örnekler için bk. Buhâri, “Fedâil”, 29; Ebû Dâvûd, “Salât”, 313; İbn Mâce, “İkâme”, 179.

¹⁵ Tirmizî, “Fedâil”, 23.

¹⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed en-Nisâbüri el-Hâkim, *el-Müstedrek 'ale's-sahihayn*, thk. Mustafa Abdülkadir 'Atâ (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990), 2/250; Dürî, *Cüz'ün fihî kırâatü'n-Nebî*.

¹⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 29/130.

¹⁸ Ebû Bekr b. Hemmâm es-San'ânî Abdürrezzâk, *el-Musannef*, thk. Habiburrahman A'zami (Beirut: el-Meclisü'l-İlmi, 1983), 1/414.

¹⁹ Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-âliye bi-zevâidil-mesânidi's-semâniye*, thk. Muhammed b. Zafer vd. (Riyad: Dâru'l-Âsime, 2000), 15/409.

²⁰ Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd b. el-Cârûd el-Fârisî et-Tayâlisî, *Müsnedü Ebi Dâvûd et-Tayâlisî*, thk. Muhammed Abdülmuhsin et-Türkî (b.y.: Dâru Hicr, 1999), 4/404; Ebû Abdullah Muhammed b. İshak b. el-Abbas el-Fâkihî, *Ahbâru Mekke fi kadîmi'd-dehr ve hadîsîhî*, thk. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehiş (Beirut: Dâru Hadar, 1414), 4/192; Ebû Ubeyd el-Herevî el-Ezdi Kâsım b. Sellâm, *Fedâilü'l-Kur'an*, thk. Mervan Atiyye vd. (Beirut/Dımaşk: Dâru ibn Kesir, 1995), 171.

²¹ Tirmizî, “Fedâil”, 23.

²² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 38/225.

mazlarda imamken kıraatü'n-nebi'nin miktarı" şeklinde bir başlıkla zikredilen iki hususu cemetmiştir.²³

Peygamberimizin kıraatinde sesinin özelliklerini tavsif eden rivayetlere de kaynaklarda yer verilmektedir. Sesini bazen yükseltip bazen alçalttığı,²⁴ tercî (makam) yaptığı²⁵ gibi hususları anlatan rivayetlerde "kıraatü'n-nebi" ifadesi kullanılmaktadır. Aynı durum tecvit konuları ile alakalı hususlarda da geçerlidir. "Kıraatü'n-nebi nasıldı?" sorusuna bazen "harf harf idi",²⁶ bazen de "medli idi"²⁷ cevapları verilmiştir. Belli bir ayetteki (kıraat ihtilafı bağlamında) Peygamberimizin telaffuz şeklini öğrenmek isteyenler "Şu ayetteki kıraatü'n-nebi nasıldır?" diye sormuşlardır.²⁸

Hz. Peygamber'in Kur'ân okuması "kıraatü'n-nebi" dışında bazen "Kırâeti Mustafâ",²⁹ bazen de "Kırâetü Resûlillâh"³⁰ terkipleri ile ifade edilmiştir. Her üç kalıbın maksadı ve bu terkiplerin geçtiği rivayetlerin ihtiva ettiği hususlar aynıdır.

Hadis kaynaklarında "Kırâet" kelimesi izafeti sadece "nebi" kelimesine değildir. Bazen belli bir şahsa nispetle "Kırâetü Ebî Mûsâ" ifadesi kullanılmıştır.³¹ Bazen de Peygamberimizin mescitte Kur'ân okuyan birini dinlediğini anlatan rivayetteki "Kırâetü racûlin" ifadesinde olduğu gibi meçhul bir şahsa nispet edilmiştir.³² Mezkûr kelimenin gruplara nispetine dair örnekler de vardır. Buhârî "Kırâetü'l-fâciri ve'l-münâfiki" şeklindeki bir bab başlığı açmış ve Kur'ân okuyan/okumayan müminin/münafığın durumlarını anlatan rivayeti nakletmiştir.³³

"Kıraatü'n-nebi" ibaresi sadece bir yerde Hz. Peygamber'in dua okumasına atıfla kullanılmıştır. İbn Ebî Şeybe (öl. 235/849) Saîd b. Cübeyr'den (öl. 94/713 [?]), "Kişi Safa ve Merve'de kıraatü'n-nebi miktarınca kıyamda durur" şeklinde bir rivayete yer vermektedir.³⁴ Bu rivayetin farklı varyant-

²³ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebir*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki (Kahire: Merkezi Hecr li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye, 2011), 6/73.

²⁴ Ebû Dâvûd, "Salât", 313.

²⁵ Buhârî, "Tefsîr", Fetih, 1.

²⁶ Tirmizî, "Fedâil", 23.

²⁷ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhim İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbü'l-musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*, thk. Yusuf Kemal Hût (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 6/140.

²⁸ Ebû Dâvûd, "Hurûf ve'l-kırâât", 1.

²⁹ Ebû'l-Hasan Emir Alaeddin Ali b. Abdullah İbn Balabân, *el-İhsân fî takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnâvut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408), 14/222.

³⁰ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/384; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/256; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 44/46, Buhârî "Menâkıb", 45.

³¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 40/115.

³² Müslim, "Salâtü'l-müsâfirin", 225.

³³ Buhârî, "Tevhîd", 57.

³⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 3/311.

larında Hz. Peygamber'in Safa ve Merve'de vakfe yaptığı, bir miktar dua okuduktan sonra hareket ettiği nakledilmektedir.³⁵

Buraya kadar senetli hadis kaynaklarında sahabenin "kıraatü'n-nebi" terkiibini nerelerde ne şekilde kullandığına dair örneklere yer verilmiştir. Böylece kavramın sahabenin zihin dünyasındaki çerçevesinin tespiti hedeflenmektedir. Rivayetlerin zaman, mekân, şahıs, şekil gibi birbirinden farklı bağlamlarda aynı maksat ile kullanıldığı görülmektedir. Bu rivayetlerin sıhhatine dair değerlendirmeler tedvin dönemi sonrasına tekabül ettiği için içlerinde zayıf ve uydurma rivayetlerin olması da muhtemeldir. Hülâsa tedvin dönemine kadar Hz. Peygamber'in kime, hangi şekilde ya da sebeple olursa olsun Kur'ân okuduğundan bahseden rivayetlerin hepsi sıhhat derecesine bakılmadan "kıraatü'n-nebi" kavramıyla ifade edilmiştir. Zaman zaman aynı gayeye matuf olmak üzere farklı terkiplerin de kullanıldığı görülmüştür. Sadece bir yerde Hz. Peygamber'in dua okuması "kıraatü'n-nebi" kavramı ile aktarılmıştır.

2.2. Tedvin Dönemi Sonrasında Kıraatü'n-Nebi

Tedvin dönemi, hadis ilmi açısından rivayetlerin kayıt altına alındığını; kitaplara girdiğini ifade etmektedir. Rivayet ilmi açısından hadislerin senetleriyle birlikte rivayet kaynaklarında toplanması da bu ilmin tedvin edilmesi anlamındadır. Rivayetler bazen Siyer ve Tefsir kaynaklarında özellikle de Hadis kaynaklarında toplanmıştır. Bu işlemin senetlerle birlikte yapılmış olması önem arz etmektedir. Hicri ikinci asırda başlayan süreç beşinci asra kadar devam etmiş olmakla birlikte üçüncü asırda altın çağını yaşadığı söylenebilir. Kıraatü'n-nebi rivayetlerinin müstakil bir kitapta ya da kitap içindeki hususi başlıklar altında bir araya getirilmesi de bu dönemde olmuştur. Rivayetlerin içeriğine göre tasnifinin yapılmadan ravi merkezli cemedildiği (Mu'cem ve Müsned türü) Hadis kaynakları da bu dönemin ürünlerindedir. Kıraatü'n-nebi rivayetleri mezkûr tarzdaki eserlerde ravi/ravi grubu başlığı altında zikredilmektedir.

Beşinci asırdan başlamak üzere artık rivayetlerin senetlerinin zaman zaman hazfedildiği ve sadece sahabe ravisi ile nakledildiği görülmektedir. Bu tür kaynaklar genelde rivayetin aslı senedinin yer aldığı eserin ya da müellifinin adını vermekle yetinmektedirler. İslâmî ilimlerin diğer dalları da bu aşamadan sonra alandaki rivayetlere müdahil olmakta, tedvin edilmiş rivayetleri kendi alanlarıyla ilgili ihtiyaç duydukları yerlerde kullanmaktadırlar. Kur'ân'ın şerh alanı olan Tefsir ve hadislerin tefsir alanı olan şerh edebiyatı, kıraatü'n-nebi rivayetlerinin en çok kullanıldığı kaynaklar

³⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 23/359.

olmuşlardır. Bazen amelî bazen de itikâdî mezhepler fikhî/itikâdî görüşlerini bu tür rivayetle temellendirmişlerdir. Dil ve Belagat âlimlerinin dilsel tercihlerini desteklemek için kıraatü'n-nebi rivayetlerine müracaat ettikleri de sıkça görülmektedir. Ancak bu müracaat esnasında "kıraatü'n-nebi" terkinini merkeze aldıklarını söylemek zordur. Hz. Peygamber'in bir şekilde Kur'ân okuduğundan bahseden rivayetlerden farklı kalıplarla istişhadda bulunulmuştur. Biz özellikle terkinin kullanıldığı yerleri inceleyerek kavramın anlamında ya da kullanım alanlarında bir farklılık olup olmadığını tespit etmeye çalışacağız.

Kıraatü'n-nebi'nin tedvin dönemi sonrasında hangi kaynaklarda ne şekilde kullanıldığını görmek için farklı ilim dallarının telifâtına müracaat edilecektir. Öncelikle kıraatlerin delillendirilmesinde önemli rolü olan "Me'âni'l-Kur'ân" ve "Hucetü'l-kırâât" türü eserlere bakılacaktır. Daha sonra Kur'ân ilimleri, Tefsir, Hadis şerhleri, Fıkıh gibi ilim dallarında kıraatü'n-nebi tabirinin ne şekilde kullanıldığına dair örnekler verilecektir.

Dilbilimsel tefsir (Me'âni'l-Kurân) türündeki eser müelliflerinden sadece Zeccâc'ın (öl. 311/923) kıraatü'n-nebi kavramına bir yerde temas ettiği görülmüştür. O, Fatiha Sûresi 4. ayet ile alakalı kıraatlere ve bu kıraatlerin manaya etkisine dair açıklamalar yaptıktan sonra nihai olarak şunu söylemektedir: "**Mâliki** okuyanlara göre mana şöyledir: ... Kıraatü'n-nebi'nin de bu şekilde olduğu söylenmiştir."³⁶ Zeccâc'ın mütevatir bir kıraati, üzerinde durmadan ve açıklama yapmadan sadece temriz sigasıyla (قَبْلَ) vermesi onun bu hususu önemsemediği şeklinde anlaşılabilir. "**Meliki**" kıraatıyla ilgili birçok rivayet olduğunu ve sahih kıraatler arasında yer aldığını³⁷ düşündüğümüzde onun bu rivayetlerden habersiz olması ya da önemsememesi seçeneğini ihtimal dışı bırakıyoruz. Geriye kalan ise diğerlerini dışlamadan kendi tercihini yumuşak bir geçiş cümlesi ile ifade etmek seçeneğidir. Zeccâc "Hz. Peygamber kesinlikle böyle okumuştur" ya da "Diğer kıraatler onun kıraati değildir" şeklinde bir tavır içerisine girmemekte, kıraatü'n-nebi dairesini kıraatler için vaz geçilmez mutlak doğru olarak görmemektedir.

Kıraatlerin hüccetleri veya tecvit konularındaki eserlerde kıraatü'n-nebi'nin kullanımına dair birkaç örnek vermek yerinde olacaktır. Ebu Ali el-Fârisî (öl. 377/987) "Cinler kıraatü'n-nebi'yi dinlediklerinde..." demektedir, terkinin Kıraat ilmini ilgilendiren yönüyle değil sadece kelime anlamıyla

³⁶ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbuhû*, thk. Abdülcelil Abduh Şelebî (Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1407), 1/47.

³⁷ Örnek rivayetler için bk. Ebû Dâvûd, "Kırâât", 1; Tirmizî, "Kırâât", 1; Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Bennâ ed-Dimyâti, *İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kırâati'l-erba'ate 'aşer*, thk. Enes Mehre (Lübnan: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 2006), 1/339.

la kullanmaktadır.³⁸ İbn Cinnî (öl. 392/1002) “Kıraatü’n-nebi, İbn Abbas, Katâde, Hasan (kıraati) **‘fe-rûhun’** (Vakıa 56/89) şeklindedir” derken Hz. Peygamber’in okuyuşuna özel bir önem atfetmeden bu kıraatin yorumuna yer vermektedir.³⁹ Müellifin kavramla ilgili benzer yaklaşımına kitabının başka bölümlerinde de rastlanmaktadır.⁴⁰ Hemedânî (öl. 569/1173) *et-Temhîd fî ma ‘rifeti’t-tecvîd* adlı eserinde Hz. Peygamber’in kıraatin özelliklerini dair bir başlık altında “Ben kıraatü’n-nebi’yi duyuyordum. O makamlı (tercî) okuyordu” rivayetini örnek vermektedir.⁴¹ Üşmûnî (öl. 960/1494) ise “Kıraatü’n-nebi’nin Keyfiyeti Konusu” şeklindeki bir başlık altında Hz. Peygamber’in vefat etmeden önceki namazlarında oturur vaziyette kıraatini icra ettiğinden ve kıraatinin ne kadar olduğundan bahsetmektedir.⁴² Başlık umumi görünse de sadece bir konuya temas edilmektedir. Şüphesiz burada bir kıraatü’n-nebi uygulaması vardır. Ancak müellifin burada çizdiği çerçeve Hz. Peygamberin namazdaki kıraatinin miktarından ibarettir. Zikredilen örneklerde kıraatü’n-nebi’nin birbirinden farklı şekillerde kullanıldığı görülmektedir. Bunların hepsi birer kıraatü’n-nebi örneği olsa da hakikatte kavramı sadece bir yönüyle ele almaktadırlar.

Kur’ân ilimlerine dair en meşhur üç eser (*el-Bürhân*, *el-İtkân* ve *el-Menâhil*) incelendiğinde kıraatü’n-nebi’nin müstakil bir kavram olarak ele alınmadığı görülecektir. Bununla birlikte nadiren de olsa terkip olarak kullanıldığı görülmektedir. Zerkeşî (öl. 794/1392) “Cübeyr b. Mut’im kıraatü’n-nebi’yi dinleyince Müslüman oldu” derken sadece kelime anlamını kastetmektedir.⁴³ Zürkânî (öl. 1367/1948) de kavramı iki yerde benzer anlamda kullanmıştır.⁴⁴ Suyûtî (öl. 911/1505) *el-İtkân*’da kendisinin *et-Tahbîr* isimli eserinin fihristine atıf yapmakla yetinmiş, *el-İtkân* içinde kıraatü’n-nebi’nin açıklamasını yapmamıştır. Atıfta bulunduğu *et-Tahbîr* adlı eserinde kıraat çeşitlerini sıraladıktan sonra “Kırââtü’n-nebi” adıyla müstakil bir başlık açmıştır. Başlığın altında “kıraatü’n-nebi” kavramına dair açıklama yapmadan doğrudan “Hâkim ve Tirmizî bu konuyu bir babda ele almış, Bulkinî de o konu hakkında bazı şeyler zikretmiştir” cümlesi ile

³⁸ Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr Ebû Ali el-Fârisî, *el-Hucce li’l-kurrâi’s-seb’a*, thk. Muhammed Bedreddin Kahveci - Beşir Cüveycâtî (Dımaşk/Beyrut: Dâru’l-Me’mûn li’t-Türâs, 1413), 6/334.

³⁹ Ebû’l-Feth Osman el-Mevsilî İbn Cinnî, *el-Muhteseb fî tebyîni vücûhi şevâzî’l-kirâât ve’l-izâhi ‘anhâ*, thk. Muhammed b. ‘İd eş-Şa’ bâni (Tanta: Daru’s-Sahabe li’t-Türâs, 1429), 659.

⁴⁰ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 356, 621, 654.

⁴¹ Ebû’l-‘Alâ Hasen b. Ahmed b. Hasen el-Attâr el-Hemedânî, *et-Temhîd fî ma ‘rifeti’t-tecvîd*, thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed (Amman: Dâru Ammar, 1420), 170.

⁴² Ahmed b. Muhammed b. Abdülkerim el-Üşmûnî, *Menârü’l-hudâ fî beyâni’l-vakf ve’l-ibtidâ*, thk. Şerif Ebu’l-Ulâ el-Adevî (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1422), 66.

⁴³ Ebû Abdillâh Bedrûddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısri el-Minhâci eş-Şâfi ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân* (Beyrut: Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2011), 309.

⁴⁴ Muhammed Abdülazim ez-Zürkânî, *Menâhilü’l-‘irfân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân* (b.y.: Matbaatu İsâ el-Bâbi el-Halebi ve Şürekâuhû, ts.), 1/191, 347.

başlamakta ve devamında usûl, ferş ve keyfiyet içerikli bazı kıraatü'n-nebi rivayetlerine yer vermektedir. Rivayetlerden sadece birini isnadı açısından eleştirmekte, zikredilen kıraatlerin sahih ya da şâz olmasına bakmamaktadır. Bazı hadislerde kelime ilavesi olması sebebiyle mushaf hattına muhalif olması rivayetleri eserine almasına mani olmamaktadır.⁴⁵ Suyûtî'nin ismini zikrettiklerinden Bulkînî (öl. 824/1421), *قِرَاءَاتُ النَّبِيِّ* (kırââtü'n-nebi) şeklinde çoğul olarak kullandığı başlığın hemen altında sadece "Bil ki, Hâkim, *el-Müstedrek*'te bu tür için bir bab tahsis etmiştir" demekte ve doğrudan rivayetleri sıralamaktadır.⁴⁶ Müellifin örnek olarak zikrettikleri arasında kıraat ihtilafı içermeyen ve kıraat ihtilafı ihtiva ettiği halde on kıraat arasında yer almayan rivayetler de bulunmaktadır.⁴⁷ Onun kıraatü'n-nebi'ye yüklediği anlam, verdiği örneklem bağlamında değerlendirilmelidir. Bulkînî kavramı Kur'ân ilimleri arasında zikretmekte, Hz. Peygamber'in "vakf" yapmasını da sahih olsun şâz olsun farklı kıraatlere göre okumasını da aynı kapsama dâhil etmektedir.

Ulûmu'l-Kur'ân türü eser müelliflerinden olan İbn 'Akîle (öl. 1150/1737) "İlmü kırâeti'n-nebî mimmâ sahha isnâdühû ev kâribu's-sahîh" ismini verdiği bir başlık açmış ve bu başlık altında Hz. Peygamber'den nakledilen kıraat rivayetlerini vermiştir. Müellif, başlığın altında kavramı ya da başlığı açıklayan bir ifade kullanmamıştır. Doğrudan rivayetleri sıralayan İbn 'Akîle, toplamda altmış beş rivayete yer vermiştir. Zikrettiği rivayetler çoğunlukla *el-Müstedrek*'ten alınmış olmakla birlikte *Sahîh-i Buhârî* ve *Sünen-i Tirmizî* gibi kaynaklara da müracaat etmiştir.⁴⁸ İbn 'Akîle yukarıda adı geçen başlıktan önce de "Âhâd'a Gelince" şeklindeki başlık altında bazı kıraatü'n-nebi rivayetlerini sıralamakta ve "Bu rivayetlerin bazıları meşhûr bazıları âhâddır" demektedir.⁴⁹ Müellifin burada saydığı rivayetlerin sadece isnad yönüne dikkat çekilmiş olsa da kıraatü'n-nebi'yi başlıkta bir ilim dalı olarak isimlendirmesini önemli bulmaktayız.

Tefsirlerde "kıraatü'n-nebi" terkihi sıkça kullanılmaktadır. Müfessirler bu ifadeyi kullanırken birbirlerinden farklı tutumlar sergilemektedirler. Kavram, bir rivayet tefsiri türü olan İbn Kesîr (öl. 774/1373) tefsirinde "Enese 'Kıraatü'n-nebi nasıldı?' diye sorulduğunda 'Med yapardı' dedi"⁵⁰

⁴⁵ Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *et-Tahbîr fi 'ilmi't-tefsîr* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1431), 72-73.

⁴⁶ Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahmân b. Ömer b. Reslân el-Bulkînî, *Mevâki 'ul- 'ulûm fi mevâki 'in-nücûm min nefâisi kütübi 'ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Enver Mahmud el-Mürsi Hattab (Tanta: Darü's-Sahabe li't-Türas, 2007), 67.

⁴⁷ Örnekler için bk. Bulkînî, *Mevâki 'ul- 'ulûm*, 67-73.

⁴⁸ Cemâlüddîn Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Saîd el-Mekkî İbn 'Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-ihsân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Şârika: Camiatü'ş-Şârika, 2006), 4/242-283.

⁴⁹ İbn 'Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-ihsân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 3/134.

⁵⁰ Ebü'l-Fidâ İmâdüddin İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l- 'azim*, thk. Sami b. Muhammed

ve “Ebû Cehil geceleyin kıraatü'n-nebi'yi dinlemeye geldiğinde...”⁵¹ gibi şekillerde yer almaktadır. Müfessir, kavramın farklı kullanım alanlarından sadece nakillerde geçen şeklini aktarmaktadır.

Zemahşeri'nin (öl. 538/1144) *el-Keşşâfı* genelde kıraatler özelde ise kıraatü'n-nebi konusundaki farklı tarzı ile ön plana çıkmaktadır. Onun, terkihi kullandığı bazı cümleler şöyledir: “Medine ve Şam ehlinin mushafında ‘**fe-lâ yehâfu**’, kıraatü'n-nebi’de ‘**ve-lem yehaf**’⁵² şeklindedir.”⁵³ “Kıraatü'n-nebi ‘**ve'z-zekera ve'l-ünsâ**’⁵⁴ şeklindedir.”⁵⁵ “Kıraatü'n-nebi’de ‘**Allâhu ehad**’⁵⁶ şeklindedir.”⁵⁷ “Kıraatü'n-nebi ve Fatıma'nın kıraati ‘**innellâhe yağfiru'z-zünûbe cemî'an ve-lâ yübâli**’⁵⁸ şeklinde olduğu söylenmiştir.”⁵⁹ Zemahşeri'nin, kıraatü'n-nebi rivayetlerinin sıhhatine, mushafa uygunluğuna ve mütevatir kıraatlerde yer almasına bakmaksızın bir tefsir malzemesi olarak kullandığı dikkat çekmektedir. Belki de Zemahşeri'nin kıraatü'n-nebi kavramını özellikle mezkûr kriterlerin ihlal edildiği yerlerde kullandığını söylemek daha doğru olacaktır. Çünkü müellif zikrettiği bilgilerin eleştirisini de yapmamaktadır. Onun sadece şâz kıraatler için bu tabiri kullanmasının sonraki dönemlerin “kıraatü'n-nebi” telakkilerini önemli derecede etkilediği düşünülmektedir.

Kavram konusunda Zemahşeri'ye göre daha mutedil bir yol takip ettiğini düşündüğümüz Kurtubî'nin (öl. 671/1273) kıraatü'n-nebi tabirini daha geniş alanda kullandığını görmekteyiz. Fâtıha Sûresi'nde Hz. Peygamber'in vakıf yaparak okuduğuna dair rivayeti aktarırken⁶⁰ ve cinlerin Hz. Peygamberi dinlediğinden bahsederken⁶¹ “kıraatü'n-nebi” ifadesini kullanmaktadır. Onun “Ebû Amr'ın (bu okuyuş hususunda) kıraatü'n-nebi'ye rüçû' ettiği (onu tercih ettiği) rivayet edilmiştir”⁶² ve (“müdrec kıraat” kabilinden olan) “**li-kubuli 'iddetihinne**” şeklindeki kıraatü'n-nebi bunu

es-Selame (Riyad: Dâru Taybe, 1999), 1/78.

⁵¹ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-'azim*, 3/251.

⁵² eş-Şems 91/15. Ayetin matbu mushaflardaki metni وَلَا يَخَافُ عُقْبَانَا şeklinde.

⁵³ Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşeri, *el-Keşşâf 'an hakâiki't-tenzil ve 'uyûnu'l-ekâvil fi vücutihî't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdüsselam Şahin (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 4/749.

⁵⁴ el-Leyl 92/3. Ayetin matbu mushaflardaki metni وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى şeklinde.

⁵⁵ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 4/750.

⁵⁶ el-İhlâs 112/1. Ayetin matbu mushaflardaki metni قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ şeklinde.

⁵⁷ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 4/812.

⁵⁸ ez-Zümer 39/53 Ayetin matbu mushaflardaki metni قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّهُ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ şeklinde.

⁵⁹ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 4/130.

⁶⁰ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed Berdûni ve İbrahim Atfîş (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Misriyye, 1964), 20/206.

⁶¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 19/14.

⁶² Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 20/57.

tekit ve tefsir etmektedir"⁶³ ifadeleri, kavrama farklı açılardan yaklaştığını gösteren karinelerdendir.

Adı geçen müfessirlere göre nispeten daha yakın dönemde yaşamış olan Âlûsî (öl. 1270/1854) de kavrama farklı vesilelerle yer vermektedir. Garânik hadisesini anlatırken "Şeytanın konuşmalarını dinleyen onları kıraatü'n-nebîden zannedeceği şekilde"⁶⁴ derken kelime anlamıyla, "Hz. Peygamber'in '**fi-kubuli 'iddetihinne'** kıraati bunu teyit etmektedir"⁶⁵ cümlesiyle -kıraatin sahih kıraatler içinde yer almasını önemsemeden- tefsir bağlamında kavrama yer vermektedir. Bazen de "İbn Cinnî'ye göre kıraatü'n-nebî böyledir"⁶⁶ cümlesiyle doğrudan kıraat alanına müdahil olmaktadır.

Şerh türü eserler senetli hadis kaynaklarındaki rivayetleri açıklamak üzere yazılmıştır. Dolayısıyla merkeze aldığımız kıraatü'n-nebî rivayetleri en fazla bu eserlerde kendine yer bulmaktadır. Rivayetler açısından durum böyle olsa da kavramın tanımı ve kapsamına dair bir değerlendirmeye tesadüf edilmemiştir. Kıraatü'n-nebî'nin kullanımına dair Buhârî, Müslim ve Ebû Dâvûd'un şerhlerinden birer örnek seçilmiştir. Buhârî şarihi İbn Hacer (öl. 852/1449) Hz. Peygamber'in kıraatinin özelliklerini anlatan rivayetlerde geçtiği şekliyle kavrama yer vermekle yetinmektedir.⁶⁷ Müslim'in *Sahîh*'ini şerh eden Nevevî (öl. 676/1277) sadece Hz. Peygamber'in Übey'e Kur'ân okumasını şerh ederken "Peygamberin ona Kur'ân okuması (kıraatü'n-nebî) onun için büyük bir iftihar vesilesidir" cümlesi içinde kavramı kullanmaktadır.⁶⁸ Şarih aynı zamanda Müslim'in *Sahîh*'ine bab başlıklarını ekleyen kişidir. Onun eklediği başlıklardan biri şöyledir: "Mekke fethi günü Hz. Peygamber'in Fetih Sûresini okumasının zikri babı (Bâbu zikri kırâeti'n-nebî...)"⁶⁹ Ebû Dâvûd *Sünen*'inde "Kitâbu'l-hurûf ve'l-kırâât" başlığı altında birçok defa "kıraatü'n-nebî" terkibine yer vermiştir. Bu eseri şerh eden İbn Reslân (öl. 844/1441) kavrama dair açıklama yapmasa da farklı vesilelerle kullanmıştır. Hatta sadece Basra kıraat imamı Ya'kûb'un (öl. 205/821) ravisi Ruveys (öl. 238/852) tarafından okunan "**fe'l-tefrahû**"⁷⁰

⁶³ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/153.

⁶⁴ Ebû's-Senâ Şehâbeddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-'azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, thk. Ali Abdülbari Atuyye (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415), 9/197.

⁶⁵ Âlûsî, *Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-'azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, 1/ 527.

⁶⁶ Âlûsî, *Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-'azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, 15/375.

⁶⁷ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalanî İbn Hacer, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî ve Muhibbüddîn el-Hatîb (Beyrut: Dâru'l-Ma'rîfe, 1379), 13/460, 519.

⁶⁸ bk. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en-Nevevî, *Sahîhu Müslim bi-şerhi'n-Nevevî/el-Minhâc fi şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, 1972), 16/21.

⁶⁹ Ebu'l-Huseyn b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbüri Müslim, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, ts.), 1/547.

⁷⁰ Yûnus 10/58.

kıraati (diğerleri **fe'l-yefrahû** okur)⁷¹ konusunda ısrarcı olarak “Asıl budur, kıyasa uygun olan da budur, kıraatü'n-nebi de böyledir” demektedir.⁷² İbn Reslân bazen Taberî (öl. 310/923), Vâhidî (öl. 468/1076) ve İbn ‘Atiyye (öl. 541/1147) gibi isimleri “O dedi ki: ‘kıraatü'n-nebi’ böyledir” şeklinde işaret ederek kıraat tercihlerini göstermektedir.⁷³ Bazen de “Şu kelimelerin kıraatü'n-nebi'deki telaffuzuna dair bir nakle vakıf olmadım”⁷⁴ gibi ifadelerle kavrama verdiği önemi dile getirmektedir. Hz. Peygamber'in sesle ilgili uygulamalarını da kıraatü'n-nebi ifadesi ile nakletmektedir.⁷⁵ Örnek olarak verilen şerh türündeki üç eserde de “kıraatü'n-nebi” kavramı zikredilmektedir. Ancak şârihler kavramın tanımı, mahiyeti ve sınırlarına dair bir açıklamaya yer vermemektedirler.

Fıkıh literatürü içtihatların delillendirilmesi esnasında kıraatü'n-nebi tabirini kullanmaktadır. Burada meşhur dört fikhî mezhebin eserlerinden birer örnek zikredilecektir. İmam Şafîi (öl. 204/820), Cübeyr'in (henüz müşrik iken) mescidde kıraatü'n-nebi'yi dinlemesine istinaden müşriklerin (Mescid-i Haram hariç) mescitlerde uyumasına cevaz vermiştir.⁷⁶ Hanefî fakihlerinden Cessâs (öl. 370/981) sabah namazında okunması gereken miktarı ile ilgili hükmü belirtirken “kıraatü'n-nebi” terkiğine müracaat etmektedir.⁷⁷ Hanbelî fikhının önde gelen isimlerinden İbn Kudâme (öl. 620/1223) zamm-ı sûre okunması ile ilgili “Kıraatü'n-nebi'nin bu şekilde olduğu tevatüren şöhret bulmuştur” demektedir.⁷⁸ Kur'an okurken makam yapmanın sünnet olduğunu dile getiren Mâlikî fakihî Mevvâk (öl. 897/1492), ise Mekke'nin fethi günü Hz. Peygamber'in kıraatini aynı kavramla ifade etmektedir.⁷⁹

Buraya kadar, tedvin döneminden itibaren “kıraatü'n-nebi” ifadesinin klasik kaynaklarımızdaki kullanımına dair örnekler verilmiştir. Görüldüğü üzere İslâmî ilimlerin birçok alanında farklı şekil ve gayelerle kavram zikredilmiştir. Ancak kavramın mahiyetine dair sadra şifa bir tanımlama

⁷¹ Muhammed Fehd el-Harûf, *el-Müyyesser fi'l-kirâati'l-'aşre'l-mütevâtire min tariki Tayyibeti'n-neşve'l-kirâati'l-erba'a ş-şazze ve tevcihühâ* (Beyrut: Dâru ibn Kesir, 1441), 215.

⁷² Şihabuddin Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Hüseyin er-Remlî el-Makdisî İbn Reslân, *Şerhu Süneni Ebû Dâvûd*, thk. Halid er-Ribât vd. (Mısır: Dâru'l-Felâh, 1437), 16/116.

⁷³ İbn Reslân, *Şerhu Süneni Ebû Dâvûd*, 16/118, 121, 146.

⁷⁴ İbn Reslân, *Şerhu Süneni Ebû Dâvûd*, 16/139.

⁷⁵ İbn Reslân, *Şerhu Süneni Ebû Dâvûd*, 6/505, 7/183.

⁷⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbâs eş-Şafîi, *el-Ümm*, thk. Muhammed Zehra en-Neccâr (Beyrut: Daru'l-Marife, ts.), 1/54.

⁷⁷ Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvi fi'l-fikhi'l-Hanefi*, thk. İsmetüllah İnaletüllah Muhammed (Beyrut/Medine: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye/Dâru's-Sirâc, 2010), 1/684.

⁷⁸ Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâli el-Makdisî İbn Kudâme, *el-Muğni*, thk. Taha Muhammed ez-Zeynî (Mısır: Mektebetü'l-Kahire, 1388), 1/354.

⁷⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ebi'l-Kâsım el-Mevvâk el-Abderî el-Gırnâti el-Mevvâk, *et-Tâc ve'l-iklîl li-Muhtasari Halîl*, thk. Zekeriya el-Umeyrat (Beyrut: Dâru 'Alemlî'l-Kütüb, 1423), 2/363.

yapılmamıştır. Âlimlerin çoğu kıraatü'n-nebi'yi belli bir yönü ile almışlardır. Bu ele alışların çoğu da doğrudan Hz. Peygamber'in Kur'an okuması şeklindedir. Kıraat ihtilafı bağlamında kullananlar (Zeccâc ve Zemahşerî gibi) son derece sınırlıdır. Bir kısım müellifler ise kıraatü'n-nebi'yi sadece isnadı açısından değerlendirmişlerdir.

2.3. Modern Dönemde Kıraatü'n-nebi

İnşa ve tedvin döneminde "kıraatü'n-nebi" terkinin akla gelen ilk anlamıyla kullanıldığı görülmektedir. Kavramın yanlış anlaşılması ya da kullanılmasına dair kaygılara rastlanmamaktadır. Birçok müellif dikkat çekmek istediği hususlara delil olarak ifadeyi zikretmekte, sınır ve çerçeve çizme ihtiyacı duymamaktadır. Ayrıca kaynakların çoğunun kavramı doğrudan hadis kaynaklarındaki rivayetlerin içinden çekerek verdiği dikkatimizi çekmektedir.

Geçen yüzyıldan itibaren kıraatü'n-nebi'nin ne olduğu sorgulanmaya başlanmış, mahiyetine dair değerlendirmeler yapılmıştır. Mevzubahis değerlendirmelerin henüz kısa ve sınırlı sayıda olduğu aşığıda verilen örneklerde görülecektir. Buradan hareketle son yüzyılda yaşamış ve/veya yaşamakta olan ve kıraatü'n-nebi üzerine görüşleri bulunan ilim ehlinin değerlendirmeleri bağlamında kavrama dair meseleler mütalaa edilecektir.

Muhakkik Hikmet Beşir Yasin, Dürî'nin (öl. 248/862 [?]) *Cüz'ün fihî kırââtü'n-nebî* eserinin mukaddimesinde "Önemli Hatırlatma" diye bir başlık atmış ve şöyle demiştir:

"Musannifin bu cüzde verdiği kıraatlerden maksadı Hz. Peygamber'e nispet edildiğinden dolayı okunması gerektiği değildir. Ya da bunlar onun kendi ihtiyarları değildir. Bunun delili ise müellifin kendisine ait bir kıraat isnadının bulunmasıdır. O, Ebû Amr ve Kisâî'nin iki ravisinden biridir. Bu iki imamın kıraatinin üçüncü asırda yaşamış İbn Mücahid'den günümüze kadar ümmetin kabulüne mazhar olduğu malumdur. Kıyamete kadar da böyle olacaktır. Musannifin burada kendi ihtiyarını beyan ettiği ya da bu şekilde okunması gerektiğini kastettiği düşünülmesin. Fakat o, Hz. Peygamber'den tüm hocaları vasıtasıyla kendisine ulaşan rivayetleri sunmaktadır. O rivayetlerden sahih olanlar olduğu gibi böyle olmayanları da vardır. Belki bir kısmı sahih olduğu halde Zeyd b. Sâbit'in sahabenin önde gelenlerinin huzurunda yazdığı arza-i âhire (mushafına) muhalif olduğu için mensuh sayılarak alınmamıştır. Zira ümmet kıraatte mutemet olanın arza-i âhireden sonraki olduğunda icma etmiştir."⁸⁰

Muhakkikin bahsettiği eser, isminde "Kırââtü'n-nebî" geçen ilk müstakil

⁸⁰ Dürî, *Cüz'ün fihî kırââtü'n-Nebî*, 9.

kitaptır. Bu sebeple eserin hem yazılış gayesinin hem de Hz. Peygamber'in kıraatleri ile ilgili naklettiği rivayetlerin detaylarına yoğunlaşılması gerekmektedir. Dürî, sadece Fâtiha Sûresi bölümünde bile üç farklı konuda rivayetlere yer vermektedir. Bu rivayetler, Hz. Peygamber'in “**mâliki**” ve “**me-likî**” kıraatlerini, ayetler arasında vakfetmesini ve sûre sonunda “Âmîn” demesini ihtiva etmektedir.⁸¹ Ayrıca usûlî ihlilâflara,⁸² kıraat-i aşere içinde yer alan okuyuşlara,⁸³ lafzı mensûh ayetleri⁸⁴ ve mushaf hattına muhalif şâz kıraatleri okumasına⁸⁵ dair Hz. Peygamber'den nakledilen rivayetler kitapta yer almaktadır. Yasin, *Cüz'ün fihî kırââtü'n-nebî* kitabındaki rivayetlerin genel karakteristiğinden hareketle bunların müellifin kıraat tercihleri olmadığını ya da böyle okunması için esere alınmadığını vurgulamaktadır. Haddizatında müellifin kıraat kapsamında bile değerlendirilmeyen telâfuzlarla ilgili rivayetlere yer vermesi, kastının ne olduğunu ihsas ettirmektedir. Dürî'nin bir muhaddis olarak kendisine ulaşan ve Hz. Peygamber'in -bir şekilde- Kur'ân okuduğunun nakledildiği rivayetleri bir araya getirme gayesi güttüğü anlaşılmaktadır.

İbrahim Saîd ed-Devserî “Kırââtü'n-nebî” kavramına dair şunları söylemektedir:

“Muhaddis raviler kanalıyla isnadı Hz. Peygamber'e ulaşan kıraat rivayetleridir. Bu nispetin manası Hz. Peygamber'den menkul olanın sadece bu kıraat olduğu, diğerlerinin nakledilmediği değildir. Aksine mütevatir kıraatlerin tamamı mütevatirdir ve Hz. Peygamber'e ulaşmaktadır. Kıraatlerden bu şekilde nakledilenlere göre okumak ancak mütevatir kıraatlere veya bunlardan bir kısmına muvafık olursa caiz olur. Bu rivayet Buhârîde olsa da böyledir. Çünkü mütevatir kıraatlere muhalif olan okuyuşlar ya mensûhtur ya da şâzdır.”⁸⁶

Yukarıdaki cümlelerin bir kavramlar sözlüğünden alınmış olması önemlidir. Bu sayede kırââtü'n-nebî bir kavram olarak tanımlanmış olmaktadır. Ancak yazar -birinci cümle hariç- ya birtakım anlayışlara cevap vermekte ya da mevcut kıraatleri savunmaya geçmektedir. Bunu yaparken de kırââtü'n-nebî kavramını ihtilaf sahasına hapsedmektedir. Haddizatında kavramın baştan beri farklı boyutları ile var olduğuna dair örnekler daha önce verilmişti.

Kıraat ilmine dair ıstılahları derleyen Abdül'ali el-Mes'ûl ise “kırââtü'n-nebî”yi “Hz. Peygamber'e ulaşan kıraatlerdir. Bunun muttasıl senetle olup

⁸¹ Dürî, *Cüz'ün fihî kırââtü'n-Nebî*, 52-63.

⁸² Dürî, *Cüz'ün fihî kırââtü'n-Nebî*, 64.

⁸³ Dürî, *Cüz'ün fihî kırââtü'n-Nebî*, 79.

⁸⁴ Dürî, *Cüz'ün fihî kırââtü'n-Nebî*, 132.

⁸⁵ Dürî, *Cüz'ün fihî kırââtü'n-Nebî*, 175, 176, 178.

⁸⁶ Devserî, *Mu'cemü'l-mustalahât fî ilmi't-Tecvid ve'l-Kırâât*, 85.

olmaması fark etmez, merfû hadise benzemektedir" şeklinde tanımlamaktadır. Müellif, Devserî'den farklı olarak ("muhaddis raviler" yerine) ilgili rivayetlerin "kıraat imamları" tarafından nakledildiğini söylemesi hakikatin çok az bir kısmını yansıtmaktadır. el-Mes'ûl daha sonra ilgili rivayetlerin geçtiği eserlere dair örnekler sunmaktadır.⁸⁷

Muhammed el-Habeş mütevatir kıraatlerin tek kaynağını vahiy olduğuna vurgu yaptıktan sonra şöyle demektedir: "Muhakkak ki, mütevatir kıraatlerin tamamı kıraatü'n-nebî'dir. Hz. Peygambere mütevatir şekilde ve muttasıl bir senetle ulaşmayan hiçbir kıraatin kıymeti yoktur."⁸⁸ Müellif burada "kıraatü'n-nebî" kavramının içeriğinin ne olduğuna değil hususen mütevatir kıraatlerin kıraatü'n-nebî olduğuna dikkat çekmektedir. Yazarın bu cümleleri kıraatü'n-nebî'yi şâz kıraat olarak kabul edenlere bir cevap, terkin münferit kelimelerinin yıpratılmasına karşı bir tepki intibayı uyandırmaktadır. Muhammed Ebû Zehre benzer duruma düşmekte ve "Kıraatü'n-nebiyyî'l-kerîm, Kur'ân-ı Kerîm'in tevatürü gibi tevatüren nakledilmiştir" demektedir.⁸⁹ Ancak birisi mütevatir kıraatlerin kıraatü'n-nebî olduğunu diğeri ise kıraatü'n-nebî'nin mütevatir kıraat olduğunu savunmaktadır.

Son asrın müfessirleri arasında yer alan İbn Âşûr'un (1879-1973) kıraatü'n-nebî'ye bakışı ise şu şekildedir:

"Hz. Peygamber'den Buhârî, Müslim ve benzeri sahih kaynaklardan sahih senetle gelen kıraat rivayetlerine göre okumak onu Hz. Peygamber'den duyanlar haricindekiler için caiz değildir. Zira onlar mütevatir yolla nakledilmemiştir. Âhâd rivayet yüzünden mütevatir terk edilmez. Şayet o rivayetın ravisine okuduğunun dışında mütevatir bir kıraat ulaşır ve bunun mütevatir olduğunu belli olursa mütevatir kıraate göre okuması vaciptir. Müfessirlerin literatüründe bunun 'kırâetü'n-nebî'⁹⁰ olarak tanımlanmasının sebebi onun, kıraatleri rivayet eden imamlardan birine nispet edilmesi sebebiyledir. Bu başlığın Taberî, Zemahşerî, İbn 'Atiyye ve onlardan önce gelmiş olan İbn Cinnî'nin tefsirlerinde çokça yer alması ve onların bu kıraati Hz. Peygamber'e nispet etmeleri onun tek doğru olduğu ya da meşhur kıraatler yerine bunları tercih ettikleri şeklinde anlaşılmalıdır. Çünkü meşhur kıraatler Hz. Peygamber'den daha kuvvetli senetlerle nakledilmiştir ve ileride açıklayacağımız gibi bunlar mütevatir cümlesindedir. Bu rivayetlere 'kırâetü'n-nebî' vasfını vermemiz uygun olmayacaktır.

⁸⁷ Abdül'ali el-Mes'ûl, *Mu'cemü mustalahâti 'ilmi'l-kırâati'l-kur'âniyye* (Kahire: Daru's-selâm, 1428), 269.

⁸⁸ Muhammed el-Habeş, *el-Kırââtü'l-mütevâtire ve eseruhâ fi'r-resmî'l-Kur'ân ve'l-ahkâmîş-şer'iyye* (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1999), 26.

⁸⁹ Muhammed Ebû Zehre, *el-Mu'cizetü'l-kübrâ: el-Kur'ân* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ts.), 620-621.

⁹⁰ Yazarın terkihi tekil olarak "kırâetü'n-nebî" şeklinde kullanılmasına dikkat çekmek amacıyla tercümede aynı ifade şekli tercih edilmiştir.

Çünkü bu, sahih anlayış sahibi olmayanlarda diğerlerini Hz. Peygamber'in okumadığı vehmine sebep olmaktadır. Bu durum ise rivayet sahiplerinin rivayetleri sebebiyle cüretkâr davranmalarına sebep olmaktadır.”⁹¹

Müfessir sahih hadis kaynaklarında yer alan ve Hz. Peygamber'in kıraati olarak zikredilen rivayetleri kabul etmekte ancak bunları Hz. Peygamber'in belli kişilere veya belli döneme mahsus ruhsatları olarak görmektedir. İbn Âşûr'un tavrından ilgili rivayetlerin “tedricilik” ilkesinin bir tezahürü olarak düşünülmesini istediğini anlamak mümkündür. Ancak ona göre de “kıraatü'n-nebi” birtakım şâz kıraatlerden ibarettir. Bu görüş kavramın kapsama alanına giren rivayetlerin büyük bir kısmını devre dışı bırakmakta ve kıraatü'n-nebi'yi mütevatir kıraatler arasına giremeyen sahih rivayetlerin oluşturduğu dar bir alana hasretmektedir. Müellife göre kavram birileri tarafından yanlış algıladığından/kullanıldığından yeni bir kullanım alanı ihdas edilmelidir. Orası ise -aslında bizce hiç de zikredilmesine hacet olmayan- mütevatir kıraatler alanıdır. Çünkü bir kıraat ile ilgili “kıraatü'n-nebi böyledir” diyen, diğerlerinin Hz. Peygamber tarafından okunmadığını söylememektedir. Çözüm kavrama yeni bir kullanım alanı ihdas etmek yerine yanlış anlayışları ıslah etmek olmalıdır. İbn Âşûr'un kıraatü'n-nebi isimlendirmesini bağladığı sebebin makul görülmesi de mümkün değildir. Ona göre, müfessirler “Kıraatü Âsım”, “Kıraatü'l-Kisâî”, ... diyemedikleri rivayetleri “kıraatü'n-nebi” olarak isimlendirmişlerdir. Vakia bu şekilde değildir. Mesela Taberî⁹² ve İbn 'Atiyye⁹³ mütevatir kıraatler arasında yer alan bir okuyuşu Hz. Peygamber'e nispet etmişlerdir. İbn Âşûr'un dediği şekildedeki bir nispet, müfessirlerinin genelinden ziyade -örneğin- Zemahşerî için söylebilir. Ayrıca İbn Âşûr'un hadis kaynaklarında “kıraatü'n-nebi” olarak isimlendirilen ve sahih kıraatlere muhalif olan ya da ihtilaf ihtiva etmeyen onlarca rivayeti nereye koyacağı da meçhuldür.

Modern dönem kıraat âlimlerinden olan Abdullatif el-Hatîb, Zuhruf Sûresi 77. ayetin açıklamasında “Kıraatü'n-nebi de ‘yâ Mâli’ şeklindedir” demektedir.⁹⁴ Hâlbuki Hz. Peygamber'in “yâ Mâlikü” kıraati ile okuduğunu nakleden rivayetler çok daha sağlam ve yaygındır.⁹⁵ Müellifin Hz. Peygamber'e nispet edilen aykırı kıraati kastetmesi ihtimal dâhilindedir. Kıraatü'n-nebi'ye yönelik mesafeli duruşları ve tanımlamalardaki tepki-

⁹¹ Muhammed Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tûnisî İbn Âşûr, *Tefsîrüt-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dârü't-Tûnisîyye, 1984), 1/54-55.

⁹² Taberî, *Câmi 'u'l-beyân 'an te'vîli'l-Kur'ân*, 15/344.

⁹³ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdîrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî İbn 'Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, thk. Rahnâle el-Faruk vd. (Beyrut: Daru'l-Hayr, 1428), 5/640.

⁹⁴ Abdullatif el-Hatîb, *Mu'cemü'l-kırâât* (Dimaşk: Dâru Sa'deddin, 2000), 8/401.

⁹⁵ Buhârî, “Bed'ü'l-halk”, 7; Müslim, “Cum'a”, 49; Ebû Dâvûd, “Huruf ve'l-kırâât”, 1; Tirmizî, “Cum'a”, 13.

selliği bu kastın tetiklediği düşünülmektedir. Üstelik o, burada kıraati Hz. Peygamber'e nispet eden rivayetlerin sıhhatine ya da alternatifinin bulunup bulunmadığına da bakmamaktadır.

Kıraat alanında birçok eser telif etmiş olan Abdurrahman Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar* adlı kitabında "Peygamberimize Nispet Edilen Kıraatlar" diye bir başlık açmakta ve soru-cevap şeklinde kıraatü'n-nebi kavramına şöyle temas etmektedir:

"Soru: Mütevatir kıraatlarda bulunmayan, fakat 'Peygamber şu ayeti şöyle okudu' şeklinde bazı eserlerde yer alan rivayetleri nasıl değerlendirmek gerekir?"

"Cevap: Bazı eserlerde âhâd haber olarak: 'Hz. Peygamber şu ayeti şöyle okudu' tarzında nakledilen rivayetlere itibar etmek, üstelik bir de bunları 'Rasûl'ün kıraati' diye vasıflandırmak mümkün değildir.

"Eğer bu tabir doğru kabul edilirse, bunların dışında kalan kıraatlar Hz. Peygamber'in kıraati değil midir ki, bunlar Peygamber'in kıraati olarak nakledilmemiştir? sorusu akla gelir. Aslında böyle bir suale de, bunlar Hz. Peygamber'in kıraati ise niçin mütevatir kıraatler arasına girmemiştir? sorusuyla cevap vermek mümkündür. Bunlar âhâd rivayetlerdir. Kur'ân-ı Kerim ise âhâd haberle değil tevâtürle sabit olmuştur. Bu tür haberler sahih olamaz. Eğer sahih olanlar varsa bu takdirde bunları, Peygamberimizin kıraati olarak değil, o ayete ilgili tefsir kabilinden söylemiş olduğu bir açıklama yahut mensuh kıraat olarak değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü bu tür rivayetler de gerçekten Peygamberimizin kıraatı olmuş olsaydı, Peygamberimizin okuduğu, öğrettiği ve okunmasına izin verdiği geçerli ve güvenilir kıraatler demek olan mütevatir On Kıraat arasında yer alırdı.⁹⁶

Çetin'in buradaki başlığı umumi olarak kıraatü'n-nebi'yi ifade etse de açıklama metni, sahih kıraatlere muhalif olan kıraatü'n-nebi rivayetlerinin onlar gibi değerlendirilmesi beklentisini eleştirmektedir. Yazar, Hz. Peygamber'in ihtilaf içermeyen rivayetlerine ve ihtilaf içerip sahih kıraatlerde yer alan rivayetlere temas etmektedir. Hâlbuki onlar da kıraatü'n-nebi (Peygamberimize nispet edilen kıraatler) olarak isimlendirilmektedir. Ayrıca Çetin, "Peygamberimizin kıraati olsaydı" derken bu tarz rivayetleri mütevatir kabul edilen kıraatlerin mukabili olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Sahabeden başlamak üzere tedvin dönemi sonrasına kadarki aslı kaynaklarda "Peygamberin kıraati" tabiri sıkça kullanılmaktadır. Bunu kullananlar, rivayet metninin/isnadının sahih ya da zayıf olmasına, mütevatir kıraatlerde yerinin olup olmamasına veya telaffuz ihtilafı barındırmasına

⁹⁶ Abdurrahman Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 435.

bakmamaktadırlar. Ayetlerin kelime ve harflerinde birtakım ilavelerin bulunması (mushaf hattına muhalif olması) durumu da kıraatü'n-nebi tabirinin kullanılmasına mâni olmamaktadır. Çetin'in, "Peygamberimizin okuduğu, öğrettiği... demek olan On Kıraat arasında yer alırdı" ifadesi kanaatimizce Cezerî'nin (öl. 833/1429) eleştirdiği "On kıraatten başka sahih kıraat yoktur" anlayışına tekabül etmektedir. Çünkü o, sahih kıraatin şartlarını saydıktan sonra "Bunların kabulü vaciptir; ister yedi isterse on kıraat içinde olsun. İsterse de ümmetin kabulüne mazhar olmuş bunların dışında kalan imamların kıraatlerinde olsun" demektedir.⁹⁷ Her ne kadar "Bu kıraat, on kıraatin dışında olsa da sahih kıraatin tüm şartlarını taşımaktadır" diyebileceğimiz bir örnek elimizde bulunmasa da Cezerî potansiyel olarak bu durumun kabulünün zorunlu olduğunu işaret etmektedir. Cezerî'nin kıraatlerin tevatürü görüşünden rucu' ettiği ve (âhâd olsa da) sahih olma şartını yeterli gördüğü bilinen bir gerçektir.⁹⁸

Mehmet Ünal, Sıtkı Güllü'nin "Kıraatlerde Tevatür Olgusu" başlıklı tebliğini müzakere ederken *Yedi Harf* ruhsatının farklı Arap kabileleri için okuma kolaylığı sağlamaya matuf olabileceğine değindikten sonra şöyle demektedir: "Yedi harf kapsamında görülmeyebilecek olan ve ferşte farklılıklar olarak bildiğimiz, nahvî ve sarfî içeriğe sahip birçok farklı okuma kalıpları da vardır ki, bunlara ait Hz. Peygamber'den naklen okuma örnekleri görüyoruz. 'Kıraatü'n-nebi' başlığını taşıyan çalışmalarda bunun örnekleri bulunmaktadır." Daha sonra kıraatü'n-nebi rivayetleri arasında yer alıp mütevatir kıraatlerde de karşılığı bulunan iki ayeti (el-Fâtıha 1/4 ve Hûd 11/46) örnek olarak sunmakta, ferşî farklılıkların Hz. Peygamber'den delilin bulunmasına dikkat çekmektedir.⁹⁹ Ünal, burada kıraatü'n-nebi'nin sadece bir bölümüne; mütevatir kıraatlerde karşılığı bulunan ferşî ihtilaflara ve bunların nakli temellerine temas etmektedir. Binaenaleyh kıraatü'n-nebi rivayetleri arasında lehçesel farklılıklara işaret edenler olduğu gibi aynı lehçe içindeki telaffuz farklılıklarını içeren hatta ihtilaflara hiç temas etmeyen rivayetler de vardır.

Mustafa Kılıç, Bulkînî'nin *Mevâkı 'u'l- 'ulûm* adlı eserinde Kur'ân ilimleri konusunu ele alırken "Kırââtü'n-Nebi" şeklinde bir başlık açmaktadır (ki, aynı başlık atıf yapılan eserde de vardır). Kavram tanımını yapmadan kavramın kapsadıklarına dair birtakım açıklamalarda bulunmaktadır. Kılıç, ilgili başlık altında zikredilen rivayetleri iki kısma ayırmakta, birinci kısmı Hz.

⁹⁷ Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr*, thk. Şeyh Zekerriyya Umeyrat (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmîyye, 2011), 1/15.

⁹⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr*, 1/18.

⁹⁹ Sıtkı Güllü, "Kıraatlerde Tevatür Olgusu", *Tarihten Günümüze Kıraat İlmi* (Uluslararası Kıraat Sempozyumu, Ankara: DİB, 2015), 81-82 (Mehmet Ünal'ın müzakeresi).

Peygamber'in kıraatinin şekli (med, vakf ve tertil) yönüne, ikinci kısmı da kıraat ihtilafı ihtiva eden yönüne tahsis etmektedir. Yazarın, "Bunların bir bölümünün sahih kıraatler içerisinde yer almasına karşın diğerlerinin şâz kıraatler arasında bulunduğu müşahede edilmektedir"¹⁰⁰ cümlesini önemsemekteyiz. Zira atıfta bulunduğumuz örneklerde açıkça görüldüğü gibi müellifler arasında hadis tekniği açısından sahih olup mütevatir kıraatlerde karşılığı bulunan kıraatü'n-nebi rivayetlerine vurgu yapan pek çıkmamaktadır. Mustafa Kılıç, "Bulkîni kırââtü'n-nebî ile kastedilenin ne olduğu hakkında herhangi bir açıklama yapmamıştır" cümlesi ile konuyu tamamlarken kavram tanımlamasına dair beklentisini de hissettirmektedir.¹⁰¹ Kılıç, Hz. Peygamber'in keyfiyet ve ihtilaf konularını içermeyen; mücerred Kur'ân okuması, namazlardaki kıraati ve ses özellikleri gibi kıraatü'n-nebi rivayetlerini muhteva hadislere temas etmemektedir.

Kitaplarda kıraatü'n-nebi rivayetleri arasında zikredildiği halde pek temas edilmeyen bir başka tür daha vardır. Hâkim'in *el-Müstedrek*'indeki "Kırââtü'n-Nebî" başlığı altında verilen rivayetlerden birine göre Übey b. Ka'b şöyle demektedir: "Hz. Peygamber bana 'lâ teczî' 'tâ ile, 've-lâ yü'hezü' 'yâ ile' okuttu."¹⁰² Sahih ya da şâz kıraatler arasında bu iki kelimedede hususen belirtilen harflerle ilgili farklı bir okuyuş tespit edilememiştir.¹⁰³ Hz. Peygamber'in okuttuğu ve hakkında icma edilmiş olan bir telaffuza dair rivayet dahi kıraatü'n-nebi rivayetleri arasında sayılmıştır. Bu rivayetin mezkûr başlıkla ilişkilendirilebileceği tek müşterek nokta ilgili ayet bölümlerinin Hz. Peygamber tarafından okunmuş olmasıdır. Aynı durum Mer-yem Sûresi 90. ayet için de geçerlidir. "Hz. Peygamber 'tâ ile' 'tehirru'l-cibâl' okudu"¹⁰⁴ şeklindeki rivayet için de aynı durumu geçerlidir.¹⁰⁵ Zira zaten hakkında farklı bir okuyuşu olmamasına rağmen aynı babdan sayılması başka şekilde izah edilemez.

SONUÇ

İnşa ve tedvin dönemi sürecinde kıraatü'n-nebi terkinin çok esnek ve kapsamlı şekilde kullanıldığına dair birçok örnek zikredilmiştir. Kıraatü'n-

¹⁰⁰ Mustafa Kılıç, "Bulkîni'nin Mevâki'u'l-'Ulûm fi Mevâki'i'n-Nücûm Adlı Eserinin Kıraat İlmi Açısından Değerlendirilmesi", *Ulûmu'l-Kur'ân Kaynaklarında Kıraat İlmi*, ed. Yaşar Akaslan (Ankara: İlahiyat, 2019), 141.

¹⁰¹ Kılıç, "Bulkîni'nin Mevâki'u'l-'Ulûm fi Mevâki'i'n-Nücûm Adlı Eserinin Kıraat İlmi Açısından Değerlendirilmesi", 142.

¹⁰² Hâkim, *el-Müstedrek 'ale's-sahihayn*, 2/254.

¹⁰³ bk. Ahmed Muhtâr Ömer - Abdül'al Sâlim Mükrem, *Mu'cemu'l-Kırââtî'l-Kur'âniyye ma'a Mukaddîmeti fi'l-Kırâât ve Eşheri'l-Kurrâ*, (Kuveyt: Câmîatü Kuveyt, 1988), 1/53-54; Hatîb, *Mu'cemu'l-kırâât*, 1/95-96.

¹⁰⁴ Hâkim, *el-Müstedrek 'ale's-sahihayn*, 2/267.

¹⁰⁵ bk. Muhtâr - Mükrem, *Mu'cemu'l-Kırâât*, 4/61; Hatîb, *Mu'cemu'l-kırâât*, 5/398-399.

nebi'yi kullananlar neyi kastettiklerini açıklama ihtiyacı hissetmemekte, kavrama muhatap olanlar ise anlamına ya da kapsamına dair bir soru sorma gereği duymamaktadırlar. Çoğunlukla sorgulanan ise kavramın içinde geçtiği rivayetin sıhhat değeri olmaktadır. Tedvin dönemi sonrasında müstakil bir tanımlama yapılmadan kıraatü'n-nebi hem metin içinde hem de başlıklarda kullanılmıştır. Rivayetler içinden belli örnekler seçilip sunulmakla yetinilmekte, kavramsal değerlendirme yapılmamaktadır. Ancak bu dönemde bazı müfessirlerin mütevatir kıraatlerle paralellik arz eden kıraatü'n-nebi rivayetlerini ihmal edip kavramı sadece mushaf hattına uymayan ya da şâz kıraat olarak kabul edilen okuyuşlara tahsis etmeleri zamanla birtakım tepkilere neden olmuştur. Hz. Peygamber'e nispet edilen bazı kıraatlerin sıhhat değerleri sorgulanmaksızın tefsirlere alınması, aidiyeti tespit edilmemiş kıraatlerin yayılmasına sebep olmuştur. Her ne kadar "Sihhatini bilmiyoruz ama Hz. Peygamber'den bu şekilde bir okuyuş nakledilmiştir" niyetinde olmaları ihtimal dâhilinde olsa da Kur'ân kıraati konusunda gayri sahih bir bilginin fehmi zayıf kişilerin hafsalasına girmesinde etkileri olmuştur. İbn Âşûr'un yukarıda zikredilen tabiriyle "Çünkü bu, sahih anlayış sahibi olmayanlarda diğerlerini Hz. Peygamber'in okumadığı vehmine sebep olmaktadır."

"Kıraat-ı Nebi", mevcut on sahih kıraate ilaveten zihinlerde oluşması muhtemel on birinci kıraat beklentisini karşılayacak bir ekolü tanımlamaktır. Zira böyle orantısız bir tabloda Hz. Peygamber'in kıraatinin karşısındakilerin varlığını idame ettirebileceği düşünülemez. Bu beklentinin başka bir versiyonu da mevcut kıraatler içinden kıraatü'n-nebi rivayetlerine muvafık olanları ayıklayıp diğerlerin apokrif ilan etmek şeklinde tezahür edebilir. Böylece "müphemlik kültürü" ortadan kaldırılacak, "doğrunun tekliği" telakkisi yerleştirilmeye çalışılacaktır. Böyle cüretkâr bir teşebbüsün de yerleşik kıraat kültürü karşısında başarılı olması mümkün değildir.

Modern dönemde kıraatü'n-nebi kavramına tepkisel bakışlara sebep olan şeyin bazı insanların bunu yanlış anlamaları/anlamlandırmaları olduğu muhakkaktır. Binaenaleyh eleştirel bakışların doğurduğu birtakım sorunlarla yüzleşilmek zorunda kalınmıştır. Bu sorunların başında ise kavramın klasik kaynaklardaki kullanım alanlarının sonraki dönemlerde daralması neticesinin geldiği kanaatindeyiz. Haddizatında eleştirilen husus sadece mütevatir kıraatlere muhalif olan bazı rivayetlerin isimlendirilmesi olması gerekirken kavramın tamamına yönelik bir yargılama sürecine girildiği görülmektedir. Hz. Peygamber'in okuma şekli, nağme yapması, namazlardaki kıraati, usûlî ihtilaflar bağlamındaki telaffuzları ve sahih kıraatler içinde yer alan kıraat farklılıkları gibi hususlar artık "kıraatü'n-nebi" ifadesinin kapsamı içinde zikredilmemektedir.

Kavramlardaki anlam kayması/daralması ya da kavramın yıpratılması bu asırda sıkça karşımıza çıkmaktadır. Kiraatü'n-nebi de bundan nasibini almaktadır. Zarftan dolayı mazruf itham edilmemelidir. Bize göre olması gereken kavramın aslı mecrasından çıkarılmasına yönelik teşebbüslere engel olmaktır. Sahabe döneminden başlamak üzere bin yıldan fazla neredeyse sorunsuz kullanılan kiraatü'n-nebi'nin tüm yönleri ile yeniden gündeme taşınması ve çok anlamlılığının muhafaza edilmesidir. Kiraatü'n-nebi, içeriğine bakılmadan mücerred bir nispet olarak görülmeli, rivayetlerin şekline, muhtevasına, sıhhatine, zaman ve zeminine göre ayırım yapılmadan Hz. Peygamber'in tüm Kur'an okumalarını kapsayacak şekilde bir tanımlama yapılmalıdır. Kiraatü'n-nebi'nin ne olmadığından ziyade ne olduğu üzerinde konuşulmalıdır. Rivayet kaynaklarında bu kapsama dâhil olan nispetlerin münferiden değerlendirilme hakkının baki kalmasını ifade etmek izahtan varestedir.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzâk, Ebû Bekr b. Hemmâm es-San'ânî. *el-Musannef*. thk. Habiburrahman A'zamî. 2. bs, 11 Cilt. Beyrut: el-Meclisü'l-ilmî, 1983.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnâvut. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Âlûsî, Ebû's-Senâ Şehâbeddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd. *Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-'azîm ve's-seb'îl-mesânî*. thk. Ali Abdülbari Atıyye. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *es-Sünenü'l-kebir*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 22 Cilt. Kahire: Merkezu hecr li'l-buhûs ved-dirâsâti'l-Arabîyye ve'l-İslâmiyye, 2011.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm Cu'fi. *el-Kütübü's-sitte ve şürûhuhâ: Sahîhu'l-Buhârî*. 23 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Bulkînî, Ebû'l-Fazl Celâleddin Abdurrahmân b. Ömer b. Reslân. *Mevâki'u'l-'ulûm fi mevâki'i'n-nücum min nefâisi kütübi 'ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. thk. Enver Mahmud el-Mürsi Hattab. Tanta: Darü's-sahabe li't-türas, 2007.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî fi'l-fıkhî'l-Hanefî*. thk. İsmetullah İnayetullah Muhammed. Beyrut/Medine: Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye/Dâru's-Sirâc, 2010.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'an-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kiraatlar*. 3. bs. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.

- Devserî, İbrahim b. Said. *Mu'cemü'l-mustalahât fi ilmi't-Tecvid ve'l-Kırâât*. Riyad, 1425.
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Bennâ. *İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kırââti'l-erba'ate 'aşer*. thk. Enes Mehre. 2. bs. Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2006.
- Dûrî, Ebû Ömer Hafs b. Ömer b. Abdilaziz el-Ezdi. *Cüz'un fihi kırââtü'n-Nebî*. thk. Hikmet Beşir Yasin. Medine: Mektebetü'd-dâr, 1988.
- Ebû Alî el-Fârisî, Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr. *el-Hucce li'l-kurrâi's-seb'a*. thk. Muhammed Bedreddin Kahveci - Beşir Cüveycâtî. 2. bs, 7 Cilt. Dımaşk/ Beyrut: Dâru'l-Me'mûn li't-türâs, 1413.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdi. *el-Kütübü's-sitte ve şürûhuha: Sünenu Ebî Dâvûd*. 23 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Ebû Zehre, Muhammed. *el-Mu'cizetü'l-kübrâ: el-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l-fikri'l-Arabî, t.y.
- Fâkihî, Ebû Abdullah Muhammed b. İshak b. el-Abbas. *Ahbâru Mekke fi kadimü'd-dehr ve hadîsihî*. thk. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş. 2. bs, 6 Cilt. Beyrut: Daru hadar, 1414.
- Gülle, Sitki. "Kıraatlerde Tevatür Olgusu". *Tarihten Günümüze Kıraat İlmi*. 71-83. Ankara: DİB, 2015.
- Habeş, Muhammed. *el-Kırââtü'l-mütevâtire ve eseruhâ fi'r-resmi'l-Kur'ân ve'l-ahkâmi's-şer'iyye*. Dımaşk: Dâru'l-fikr, 1999.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed en-Nisâbüri. *el-Müstedrek 'ale's-sahihayn*. thk. Mustafa Abdülkadir 'Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.
- Harûf, Muhammed Fehd. *el-Müyesser fi'l-kırââti'l-'aşre'l-mütevâtire min tariki Tayyibeti'n-neşr ve'l-kırââti'l-erba'aş-şâzze ve tevcihühâ*. Beyrut: Dâru ibn Kesîr, 1441.
- Hatîb, Abdüllatif. *Mu'cemü'l-kırâât*. Dımaşk: Dâru Sa'deddin, 2000.
- Hemedânî, Ebû'l-'Alâ Hasen b. Ahmed b. Hasen el-Attâr. *et-Temhîd fi ma'rifeti't-tecvîd*. thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed. Amman: Dâru Ammar, 1420.
- İbn Akîle, Cemâluddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Saîd el-Mekkî. *ez-Ziyâde ve'l-ihsân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Şârika: Camiatü's-Şârika, 2006.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tünisî. *Tefsîrû't-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dârü't-Tünisiyye, 1984.
- İbn 'Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Girnâtî el-Endelüsî. *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*. thk. Rahhâle el-Faruk vd. 2. bs, 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-hayr, 1428.

- İbn Balabân, Ebü'l-Hasan Emir Alaeddin Ali b. Abdullah. *el-İhsân fî takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*. thk. Şuayb el-Arnâvut. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408.
- İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osman el-Mevsilî. *el-Muhteseb fî tebyîni vücûhi şevâzî'l-kırâât ve'l-îzâhi 'anhâ*. thk. Muhammed b. 'İd eş-Şa'bânî. Tanta: Daru's-sahabe li't-türâs, 1429.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhim. *el-Kitâbü'l-musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*. thk. Yusuf Kemal Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1409.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *el-Metâlibü'l-âliye bi-zevâidi'l-mesânidi's-semâniye*. thk. Muhammed b. Zafer vd. 19 Cilt. Riyad: Dâru'l-âsime, 2000.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî - Muhibbüddin el-Hatîb. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1379.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddin İsmail b. Ömer. *Tefsîri'l-Kur'âni'l-'azim*. thk. Sami b. Muhammed es-Selame. 2. bs, 8 Cilt. Riyad: Dâru taybe, 1999.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî. *el-Muğni*. thk. Taha Muhammed ez-Zeynî. 10 Cilt. Mısır: Mektebetü'l-Kahire, 1388.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni. *el-Kütübü's-sitte ve şürûhuhâ: Sünenü İbn Mâce*. 23 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- İbn Reslân, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Hüseyin b. Hasen er-Remlî el-Makdisî. *Şerhu Süneni Ebû Dâvûd*. thk. Halid er-Ribât vd. 20 Cilt. Mısır: Dâru'l-felâh, 1437.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *en-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr*. thk. Şeyh Zekerriyya Umeyrât. 4. bs, 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2011.
- Kâsım b. Sellâm, Ebû Ubeyd el-Herevî el-Ezdî. *Fedâilü'l-Kur'ân*. thk. Mervan Atiyye vd. Beyrut/Dımaşk: Dâru ibn Kesîr, 1995.
- Kılıç, Mustafa. "Bulkinî'nin Mevâki'u'l-'Ulûm fî Mevâki'i'n-Nücûm Adlı Eserinin Kıraat İlmi Açısından Değerlendirilmesi". *Ulûmu'l-Kur'ân Kaynaklarında Kıraat İlmi*. Ed. Yaşar Akaslan. 133-154. Ankara: İlahiyat, 2019.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Berdûnî - İbrahim Atfîş. 2. bs, 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-kütübü'l-Mısıriyye, 1964.

- Mes'ûl, Abdül'alî. *Mu'cemü mustalahâti 'ilmi'l-kırââtî'l-kur'âniyye*. Kahire: Daru's-selâm, 1428.
- Mevvâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ebi'l-Kâsım el-Abderî el-Gırnâtî. *et-Tâc ve'l-iklîl li-Muhtasarı Halîl*. thk. Şeyh Zekerıyya Umeyrât. 8 Cilt. Beyrut: Dâru 'âlemi'l-kütüb, 1423.
- Müslim, Ebû'l-Huseyn b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbüri. *el-Kütübü's-sitte ve şürûhuhâ: Sahihu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 23 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Müslim, Ebû'l-Huseyn b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbüri. *Sahihu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Kahire: Dâru İhyâ't-türâsî'l-Arabî, t.y.
- Nesâî, Ebû Abdırrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *el-Kütübü's-sitte ve şürûhuhâ: Sünenü'n-Nesâî*. 23 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Sahihu Müslim bi-şerhi'n-Nevevî/el-Minhâc fi şerhi Sahihi Müslim b. Haccâc*. Beyrut: Dâru İhyâ't-türâsî'l-Arabî, 1972.
- Ömer, Ahmed Muhtâr - Mükrem, Abdül'âl Sâlim. *Mu'cemü'l-kırââtî'l-Kur'âniyye ma'a mukaddimeti fi'l-kırâât ve eşheri'l-kurrâ*. 2. bs, 8 Cilt. Kuveyt: Câmîatü Kuveyt, 1988.
- Polat, Salahattin. "Garîb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/375. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr. *et-Tahbîr fi 'ilmi't-tefsîr*. Beyrut: Daru'l-fıkr, 1431.
- Şafî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el-Ümm*. thk. Muhammed Zehra en-Neccâr. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-marife, t.y.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki. 26 Cilt. Dâru hicr, 1422.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd b. el-Cârûd el-Fârisî. *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*. thk. Muhammed Abdülmuhsin et-Türki. 4 Cilt. Dâru Hicr, 1999.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî. *el-Kütübü's-sitte ve şürûhuhâ: Sünenü't-Tirmizî*. 23 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Üşmûnî, Ahmed b. Muhammed b. Abdülkerim. *Menâri'l-hüdâ fi beyâni'l-vakf ve'l-ibtidâ*. thk. Şerif Ebû'l-Ulâ el-Adevî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî ez-. *Me'âni'l-Kur'ân ve*

- i'râbuhû*. thk. Abdülcélil Abduh Şelebî. 5 Cilt. Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1407.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-. *el-Keşşâf 'an hakâiki't-tenzîl ve 'uyûnu'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdüsselam Şahin. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009.
- Zerkeşî, Ebü Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türki el-Mısrî el-Minhâcî eş-Şâfiî. *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2011.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. 3. bs, 2 Cilt. Matbaatu İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuhû, t.y.